

ISKUSTVA U PRIMENI TRETMANA U OTVORENIM ZATVORIMA U SRBIJI

Zoran M. Stevanović
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Primena tretmana u zatvorskim institucijama predstavlja jednu od veoma značajnih tema penologa poslednjih nekoliko decenija. I pored početnog optimizma o velikom dometu tretmana u prevenciji kriminaliteta, osamdesetih godina XX veka, nastaju sporenja u tumačenju efekata tretmana i njegovim realnim dometima. Jako veliki broj povratnika među izvršiocima krivičnih dela, preko 60%, predstavlja ozbiljan argumen zagovornicima teze da tretmani koji se danas primenjuju u zatvorskim institucijama ne daju očekivane rezultate. U ovom radu, na uzorku od 412 osuđenika, istraživani su vidovi tretmana koji se koriste u radu sa osuđenima koji kaznu zatvora izdržavaju u zatvorima otvorenog tipa. Istraživani su sadržaji ispitivanja ličnosti i klasifikacija osuđenika, oblici i intenzitet vaspitnog rada, uključenost u obrazovni proces, u radno angažovanje kao i obim korišćenja pogodnosti. Istraživani su i stavovi osuđenika prema tretmanu i osoblju (terapeutima) koji tretman realizuju.

KLJUČNE REČI: otvoreni zatvori / tretman / ispitivanje ličnosti / klasifikacija osuđenika / obrazovanje i profesionalno osposobljavanje / osuđenički rad / kažnjavanje i nagrađivanje

UVOD

Ideja prevaspitanja nametnula je problem tretmana kao osnovno pitanje izvršenja kazne lišenja slobode, kao i drugih mera institucionalnog karaktera. U vezi sa tim se može reći da metodi tretmana i danas, uz određene faze sumnje u tretman, predstavljaju centralni problem penologije. Tretman, shvaćen u širem smislu, odnosi se na postupak sa prestupnicima u krivičnom postupku, u procesu izvršenja krivičnih sankcija i u pospenalnom periodu. Tretman se posmatra u svim fazama sa stanovišta resocijalizacije kao najvažnijeg cilja krivičnih sankcija. Shodno tome razlikujemo sudski, institucionalni i pospenalni tretman. Penologija najčešće govori o tretmanu u užem smislu tj. o tretmanu prema osuđenom licu, što je i tema ovog rada.

Osnovna intencija tretmana je pokušaj menjanjanja ponašanja i ličnosti osuđenika. Na početku uvođenja tretmana u radu sa osuđenicima postalo je jasno da tretman treba prilagoditi pojedincu-ličnosti osuđenika, što je u praksi vrlo teško izvodljivo. Uz niz nepovoljnih okolnosti koje postoje u kazneno-popravnim zavodima, na štetu tretmana se, naročito, odražava kriminalna infekcija i prizonicizacija, kao i permanentna kontraverzija između nadzora, čuvanja i kažnjavanja, s jedne strane, i nastojanje u pravcu resocijalizacije, s druge strane. Ove suprotnosti se natročito ispoljavaju u institucijama zatvorenog tipa. Formiranjem poluotvorenih, a posebno otvorenih zavoda predstavlja značajan korak napred ali i dalje ostaje veliki broj problema koji otežavaju realizaciju tretmana.

Jedan broj istraživača, u svojim studijama o efikasnosti tretmana (Martinson 1974), sakupljali su argumente u prilog neefikasnosti resocijalizacije, a povećanje stope kriminaliteta i povrata bili su krucijalni dokazi za svoje tvrdnje. Osamdesetih godina dolazi do polarizacije dve suprotstavljene struje - protivnici resocijalizacije, koji veruju da je resocijalizacija anahrona i prevaziđena i revizionisti, koji i dalje veruju u resocijalizaciju zasnovanu na empirijskim dokazima. Ipak, dolazi do kompromisa između suprotstavljenih strana, koji se svodi na konstataciji da neke forme tretmana mogu redukovati recidivizam određenih grupa prestupnika, što znači da je resocijalizacija moguća.

Dosadašnja iskustva upućuju nas na potrebu sagledavanja čitavog spektra faktora koji utiču na uspešnost tretmana i, posebno, na sagledavanju novih dimenzija u pogledu ciljeva tretmana. Iskustvo je pokazalo da tretman i osposobljavanje osuđenika nisu davali očekivane rezultate, jer postavljeni ciljevi bili su preambiciozni. Poznato je da glavni preduslovi za uspešnost tretmana zavise od želje i snage volje samih osuđenika, kao i od odnosa između penitencijarnih zavoda i društva. Najvažnije je da osuđenici usvoje pozitivne stavove i steknu veštinu, makar i elementarnu, kako bi se spremni suočili s problemima posle otpusta i potrebom da se aktivno uključe u društveni život. Svrha tretmana je i da se umanje negativni uticaji zatvorskih uslova na ličnost i ponašanje osuđenika (Stevanović, 1993).

OBLICI TRETMANA

U analizi tretmana u otvorenim kazneno-popravnim zavodima izučavan je postupak i nivo ispitivanja ličnosti i klasifikacija osuđenika; uključenost osuđenika u obrazovni proces u zavodu; radno angažovanje u zavodu; organizacija i korišćenje slobodnih aktivnosti i nagrađivanje i kažnjavanje osuđenika.

Uslovi u otvorenim zavodima su mnogo povoljniji za stvaranje pogodno terapeutske atmosfere, jer su neprijatnosti vezane za lišenje slobode najmanje izražene, otpor osuđenika prema tretmanu je manji a deprivacije osuđenika su svedene na minimum. Takva atmosfera, u svakom slučaju, doprinosi većem stepenu uspešnosti resocijalizacije učinioca krivičnih dela.

Omogućavanje samoinicijative osuđenima, stvaranje kvalitetnih interpersonalnih odnosa osoblja i osuđenika, afirmisanje permisivnosti u osuđenikovom izboru dominira u otvorenim zavodima, za razliku od autoritativnog postupanja i naglašenog nadzora u zavodima zatvorenog tipa. U otvorenim zavodima se poseban značaj pridaje metodama uveravanja i podsticanja, što znači da se svaki zahtev koji se pred osuđenikom postavlja mora biti objašnjen da logično, prirodno i nenaometljivo deluje i da vaspitač (terapeut) svojim stavom i autoritetom podstiče i hrabri osuđenika u ispunjavanju zadataka u svom interesu.

Metode sprečavanja i prisiljavanja se u ovim ustanovama retko ili nikada ne primenjuju.

a) Ispitivanje ličnosti i klasifikacija osuđenika

U procesu resocijalizacije primenjuje se opservacija ličnosti osuđenog radi utvrđivanja socio-psiholoških, kriminoloških i drugih svojstava ličnosti, na osnovu kojih se određuje adekvatan tretman osuđenog. Značaj ispitivanja ličnosti je mnogostruk i dobijeni rezultati mogu se koristiti u raznim fazama resocijalizacije, kao i u primeni različitih metoda i tehnika u relalizaciji tretmana. Posmatranje je ključni kamen tretmana i društvene rehabilitacije (Pinatel, 1970).

Organizaciono svi otvoreni zavodi u našoj zemlji imaju prijemna odeljenja u kojima je, neposredno po prijemu osuđenika, potrebno izvršiti opservaciju osuđenika sa medicinskog, socio-psihološkog i kriminološkog aspekta. No, i pored nedvosmislenog značaja i potrebe ispitivanja ličnosti osuđenih lica, u ovim zavodima, osim u zavodu u Padinskoj Skeli, nema potpunog ispitivanja ličnosti osuđenika. Zavodi u Čupriji, Somboru i Šapcu nemaju posebne stručne timove koji rade na opservaciji osuđenika, već imaju vaspitače koji, pored vaspitnih grupa, istovremeno vrše opservaciju pojedinih osuđenika i pripremaju predloge za klasifikaciju osuđenika iz prijemnih odeljenja. Tako većina osuđenika iz ovih zavoda ne prolazi proces ispitivanja u vreme boravka u prijemnom odeljenju, a nepostojanje podataka o ličnim svojstvima osuđenika i drugih karakteristika, onemogućava izradu odgovarajućeg programa postupanja za vreme izvršenja sankcije. Osuđena lica, po pravilu, prosečno borave u prijemno odeljenje do 10 dana¹. To je period u kome se može izvršiti relativno površna opservacija ličnosti, bez primene posebnih tehnika i metoda koje zahtevaju duže vreme ispitivanja. Nedostatak relevantnih podataka o ličnim i kriminološkim svojstvima osuđenika utiče na izradu programa postupanja sa vrlo oskudnim sadržajem. Najčešće, u zavodima koji nemaju prijemna odeljenja,

¹ U otvorene zavode u Srbiji osuđenici borave u prijemna odeljenja do 7 dana u 59,08%, od 7 do 10 dana u 25,66%, a samo u 25,26% slučajeva u prijemna odeljenja provode više od 10 dana.

program je sadržan u odluci upravnika o programu postupanja koji sadrži klasifikacionu kategoriju, radno mesto u zavodu, stepen (nivo intenziteta) individualnog i grupnog rada, kao i rubriku za izmenu tretmana u toku izdržavanja kazne. Za razliku od pomenutih zavoda, zavod u Padinskoj Skeli ima kompletiran stručni tim u prijemnom odeljenju, koji svakog osuđenika opservira sa socijalnog, psihološkog, pedagoškog i kriminološkog aspekta, i na osnovu dobijenih podataka, stručni tim sačinjava izveštaj o svim bitnim karakteristikama ličnosti osuđenika. Na osnovu dobijenih rezultata utvrđuje se predlog programa tretmana za svakog osuđenika, koji treba realizovati za vreme boravka u zavodu. Stručni tim prijemnog odeljenja u Padinskoj Skeli čine psiholog, pedagog, specijalni pedagog i socijalni radnik. U ostalim zavodima, vaspitači različitog stručnog profila, samostalno obrađuju osuđena lica u prijemnom odeljenju u najelementarnijem vidu, pa se može zaključiti da i nema značajnijih podataka o osuđeniku, a samim tim i ozbiljnijeg programa postupanja.

Ispitali smo i način na koji se utvrđuje program postupanja (timski ili pojedinačno) i dobili podatke da se samo u zavodu u Padinskoj Skeli i u Somboru tretman određuje timski, a ostala dva zavoda to čine na osnovu pojedinačnog predloga vaspitača. To se može objasniti i činjenicom da u Padinskoj Skeli i Somboru postoje stručni timovi koji vrše opservaciju osuđenika (psiholog, pedagog, socijalni radnik).

Klasifikacija osuđenika iz prijemnog odeljenja i trenutna klasifikacija u kategorije u kojim se osuđena lica nalaze data je u tabeli 1.

Tabela 1.
Distribucija osuđenika u kategorije po
izlasku iz prijemnog odeljenja²

Razvrstavanje osuđenika	N	%
iz prijemnog	5	1,21
Podkategorija A-1		
na dan ispitivanja	81	19,66
Kategorija A		
iz prijemnog	23	5,58
Podkategorija A-2		
na dan ispitivanja	96	23,30
iz prijemnog	7	17,23
Podkategorija B-1		
na dan ispitivanja	76	18,45
Kategorija B		
iz prijemnog	188	45,64
Podkategorija B-2		
na dan ispitivanja	99	24,03
iz prijemnog	79	19,18
Podkategorija V-1		
na dan ispitivanja	32	7,77
Kategorija V		
iz prijemnog	46	11,16
Podkategorija V-2		
na dan ispitivanja	28	6,80
UKUPNO	412	100,00

² Prema Pravilniku o Kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima otvorenog tipa (Sl. glasnik RS, br. 55\99 u čl. 55) kategorije su definisane i to:

a) U kategoriju A, koja sadrži podkategorije A1 i A2, razvrstava se osuđeni koji, po osobinama ličnosti, vrsti i težini izvršenog krivičnog dela, ranijeg načina života, ostvarenog nivoa prevaspitanja i radnog angažovanja u zavodu, predstavlja pozitivan primer i od koga se, sa velikom verovatnoćom, očekuje uspešna reintegracija u društvenu sredinu.

b) U kategoriju B, koja sadrži podkategorije B1 i B2, razvrstava se osuđeni kod koga se, na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine izvršenog krivičnog dela, ranijeg načina života, očekuje uspešna adaptacija na zavodske uslove i po realizaciji vaspitno-korektivnog tretmana, uspešna reintegracija u društvenu sredinu.

v) U kategoriju V, koja sadrži podkategorije V1 i V2, razvrstava se osuđeni kod koga se na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine izvršenog krivičnog dela, ranijeg načina života, ostvarenog nivoa prevaspitanja, očekuje sporija adaptacija na zavodske uslove i sa kojim je potreban intenzivniji vaspitno-korektivni tretman.

Na osnovu objektivnih i subjektivnih kriterija³ vrši se razvrstavanje osuđenika u vaspitnu grupu, na radno mesto i u vaspitnu kategoriju. Grupisanjem u određene kategorije, osuđena lica stiču i određene pogodnosti koje se po automatizmu koriste sve dok osuđeno lice ima status te kategorije. Istražujući po kom principu i u kom obimu se vrši razvrstavanje osuđenika u određene kategorije i podkategorije u tabeli 1 prikazano je razvrstavanje osuđenika po izlasku iz prijemnog odeljenja.

U najpovoljniju kategoriju A, po izlasku iz prijemnog odeljenja, razvrstano 28 ili 6,79% osuđenika. Kategorija A osuđeniku omogućava najveći stepen pogodnosti i to, pored ostalog, prijem poseta izvan zavoda dva puta mesečno, slobodan izlazak u grad dva puta mesečno, korišćenje vikenda dva puta mesečno i sl. U kategoriju B klasifikovano je 259 ili 62,87% sa nešto nižim stepenom pogodnosti, a za ovu kategoriju je karakteristično da je potreban povremen vaspitni rad na realizaciji zadatog programa postupanja. U najnepovoljniju kategoriju V, razvrstano je 125 ili 30,27% osuđenika, sa kojima je potreban stalan i intenzivniji vaspitno-korektivni rad u cilju uspešne resocijalizacije. Ova kategorija daje osuđeniku i najmanje pogodnosti i od osuđenika se očekuje da svojim ponašanjem i postignućem u realizaciji tretmana dostigne više kategorije koje povlače i njegov bolji status u zavodu.

Interesantni su i pojedinačni rezultati istraživanja u zavodima u vezi klasifikovanja osuđenika u određene kategorije. Tako imamo da su kriteriji razvrstavanja u zavodu u Padinskoj Skeli, najblaži, nešto su strožiji kriteriji u Somboru u odnosu na Padinsku Skelu, a najstrožije kriterije primenjuje zavod u Čupriji, gde se u najnižu kategoriju (V) razvrstava oko 47% osuđenika, za razliku od Padinske Skele gde se u istu kategoriju razvrstava samo oko 12% osuđenika. Očigledno da je klasifikacija u Padinskoj Skeli u vezi i sa činjenicom da ovaj zavod jedini ima kompletan i kvalifikovani stručni tim u prijemnom odeljenju koji priprema elemente za klasifikaciju osuđenika. Drugi razloga za najliberalnije davanja pogodnosti, najverovatnije je, i taj što je to jedini zavod koji isključivo izvršava kaznu zatvora, za razliku od drugih zavoda koji izvršavaju i meru pritvora. Ta povezanost se ogleda u činjenici što je rad sa pritvorenicima drugačiji i on je

³ U objektivne kriterije spadaju: visina kazne, težina izvršenog krivičnog dela, ranija osuđivanost..., a u subjektivne kriterije spadaju psihička svojstva osuđenika.

karakterističan za klasične zatvore zatvorenog tipa, za razliku od otvorenih zavoda. To stalno mešanje uloga sigurno utiče na nivo liberalizacije pogodnosti, odnosno na klasifikaciju osuđenika.

Posebno smo se interesovali kojim tempom i u kom obimu osuđenik može da napreduje, u toku tretmana, prelaskom iz početne kategorije, razvrstan pri izlasku iz prijemnog odeljenja, u kategorije sa većim pogodnostima i boljim statusom. Zato smo vršili upoređivanje prve klasifikacije i zadnje klasifikacije, u vreme ispitivanja osuđenika. Te rezultate, takođe, možemo videti u tabeli 1. Naime iz tabele se uočava značajna razlika između početnog i kasnijeg razvrstavanja i to u pravcu pomeranja u kategoriju A i B i to počev od podkategorije B1 pa prema podkategoriji A1, kao najpovoljnijoj kategoriji za osuđenika. Ako uporedimo dobijene podatke, da je po izlasku iz prijemnog odeljenja u podkategoriju A1 razvrstano samo 1,21% osuđenika sa podatkom da je u vreme ispitivanja u toj podkategoriji bilo klasifikovano čak 19,66% osuđenika, ili da je u prvoj klasifikaciji u podkategoriju A2 razvrstano 5,58% a u vreme ispitivanja 23,30%, kao i podatak da je u B1 na početku razvrstano 17,23%, a kasnije 18,45%, možemo da zaključimo da je većina osuđenika, u toku trajanja tretmana, napredovala u svom tretmanu, odnosno statusu. Granična tačka napredovanja je podkategorija B1 i to tako što od nje počinje da se status poboljšava, iz razloga što je kategorija B u prvim klasifikacijama bila najbrojnija i predstavljala je početnu poziciju za novodošle osuđenike, a u vreme ispitivanja kategorija A je bila najbrojnija.

b) Obrazovanje i profesionalno osposobljavanje osuđenika

Vaspitni rad sa osuđenim licima ispoljava se i preko njihovog obrazovanja-opšteg i profesionalnog. Taj oblik tretmana usklađuje se sa programom redovnog obrazovnog procesa, kako bi osuđena lica mogla da proces školovanja nastave po izlasku sa izdržavanja kazne. U obrazovnom procesu osuđenici stiču znanja koja ih osposobljavaju za razumevanje uslova života u kojima se nalaze, za shvatanje raznih spoljnih agenasa i konflikata koji na njih kriminogeno deluju, i za iznalaženje puteva društveno usklađenog ponašanja (Milutinović, 1977).

Obrazovni proces u ispitivanim otvorenim zavodima nije organizovan u klasičnom smislu tj. u zavodu ne postoje nastavna odeljenja i nije organizovan nastavni proces, u saradnji sa školama u lokalnoj sredini, kao ni uključivanje osuđenika u lokalne obrazovne institucije. Jedan od razloga je, svakako, i visok procenat obrazovanog nivoa osuđenika, te nema dovoljan broj zainteresovanih za obrazovanjem. Ako ovome dodamo i činjenicu da u visokom procentu osuđenici izdržavaju kratke kazne zatvora, onda je i opravdana odluka zavodske uprave da ne organizuje školovanje osuđenika.

I pored nepostojanja organizovanog školovanja osuđenika u otvorenim zavodima, osuđenim licima omogućeno je vanredno školovanje, i ovi zavodi, zbog svog karaktera, daju optimalne mogućnosti. Na postavljeno pitanje osuđenima: Zašto niste uključeni u obrazovni proces u zavodu? Osuđenici su odgovorili u 44,18% da zavod ne organizuje školovanje, u 44,18% da su završili školovanje pre dolaska u zavod a 8,40% se izjasnilo da nema potrebe za školovanjem u zavodu, jer su osuđeni na kratke kazne zatvora. Samo je 2,91% su izjavili da za vreme boravka u zavodu izučavaju neko od zanimanja ili da vanredno studiraju. Povremeno se u otvorenim zavodima organizuju predavanja iz određenih oblasti usmerena na razvijanje opšte kulture.

Ispitujući zadovoljstvo osuđenika nekim od elemenata obrazovnog sadržaja koji se stiče u zavodu, utvrđeno je da je 42,96% osuđenika zadovoljno takvim vidom tretmana, 30,83% je nezadovoljno, a 26,21% ispoljava ambivalentni stav.

Na osnovu istraživanja vidova tretmana, koji se u otvorenim zavodima primenjuju, može se konstatovati da je obrazovanje i profesionalno osposobljavanje osuđenika u ovim zavodima, nedovoljno osmišljeno i organizovano i da se ovaj vid tretmana nedovoljno koristi.

Profesionalno osposobljavanje osuđenika, takođe, nije organizovano u otvorenim zavodima. I pored činjenice da u svim zavodima postoje radionice za metalska, stolarska, mehaničarska i druga zanimanja, zavodi nisu organizovali obuku osuđenika i sticanje određenih kvalifikacija u toku izdržavanja kazne. U ranijem periodu, u pojedinim zavodima koji su sada otvoreni zavodi, postojala je mogućnost osuđenika za sticanjem i verifikacijom određenih zanimanja. Trenutno, radionice su

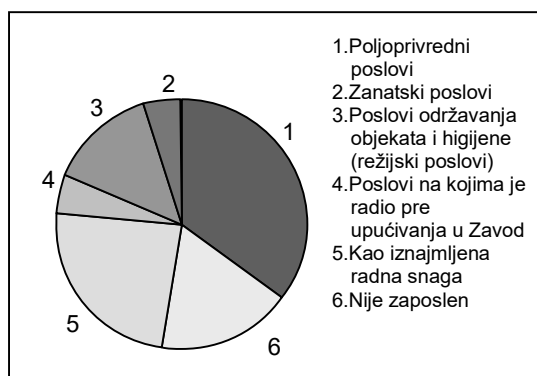
najčešće u funkciji održavanja objekata zavoda, a manje za obuku i stručno osposobljavanje osuđenika.

v) Organizacija radnog angažovanja osuđenika

Savremena penologija rad osuđenika smatra za jednu od najefikasniji metoda prevaspitanja i uslova njegovog uključivanja u život na slobodi. Neki penolozi rad smatraju kao ključnu funkciju u osposobljavanju osuđenika za vođenje socijalno usklađenog života, i u tom kontekstu upotrebljavaju pojam "socijalizacija radom", želeći radu da pripišu primarnu ulogu u socijalnoj integraciji osuđenika. Svakako, da radna aktivnost utiče na čoveka kreativno u svakom pogledu, pa se radu, s pravom, pridaje značaj u penitencijarnim zavodima. Najoptimalnije mogućnosti za radnim angažovanjem osuđenika, prema zaključcima Drugog kongresa UN za sprečavanje kriminaliteta i postupanje sa prestupnicima (London, 1960). godine, imaju otvoreni kazneno popravni zavodi. U ovim zavodima se vaspitnoj funkciji rada pridaje veliki značaj. Pre svega, njegov je zadatak da utiče na stvaranje radnih navika, ako ih osuđenik nema, ili za njihovo održavanje. Rad ima i ulogu održavanje mentalnog zdravlja, jer je osuđenik okupiran obavezama i odgovornošću, samoostvaruje sebe, a radnim angažovanjem ostvaruje i novčanu naknadu koja, u uslovima zavoda, omogućava zadovoljenje određenih potreba. U svim otvorenim zavodima u Srbiji radnom angažovanju, kao jednom od vidova tretmana, se pridaje veliki značaj i može se reći da je ono i najzastupljeniji vid tretmana. To je i razumljivo, imajući u vidu karakter ovih zavoda.

Radno angažovanje osuđenika je organizovano u 76,47%, u unutar zavoda (u privrednim jedinicama, na ekonomiji i na režijskim poslovima), u 18,70% slučajeva van zavoda, a 4,83 osuđenika nije trenutno radno angažovano. Radno angažovanje osuđenika van zavoda organizovano je: u 4,83% na radnom mestu na kome je osuđenik radio pre upućivanja u zavod, a u 13,83% slučajeva upošljena su van zavoda, po zahtevu lokalnog preduzeća ili druge organizacije i ti poslovi su, najčešće, sezonski.

Grafikon 1.
Vrste poslova u Zavodu

U ovom radu analizirali smo adekvatnost zanimanja osuđenika i raspoređivanje na radno mesto u zavodu. Utvrdili smo da u 27,67% slučajeva zanimanje osuđenika odgovara poslovima na kojima je u zavodu raspoređen, u 37,38% da poslovi u zavodu delimično odgovaraju- imaju veze sa zanimanjem koje osuđenik poseduje, a u 34,95% poslovi na kojima je osuđenik raspoređen ne odgovaraju njegovim kvalifikacijama. U daljim analizama, očekivali smo da će i stepen zadovoljstva poslovima koje osuđena lica obavljaju, biti povezan sa kvalifikacijama koju poseduju. Međutim, rezultati ukazuju da je stepen zadovoljstva poslovima koji osuđena lica obavljaju u zavodu znatno veći u odnosu na podudarnost kvalifikacije sa potrebnom kvalifikacijom radnog mesta. Tako je čak 63,35% osuđenika sasvim zadovoljno poslovima koje u zavodu obavlja, njih 29,37% je delimično zadovoljno, a samo njih 7,28% osuđenika nije zadovoljno poslovima u zavodu. Očigledno, da je organizacija i sadržaj radnog angažovanja osuđenika u zavodima otvorenog tipa na zadovoljavajućem nivou, i da tu vrstu radnog angažovanja osuđena lica prihvataju.

Ispitujući stav osuđenika prema radu u zavodu, osuđenicima smo postavili pitanje: Kako doživljavate-ocenjujete rad u zavodu? Iz tabele 2. se zapaža da osuđenici u otvorenim zavodima rad, kao korisnu aktivnost i za sebe i za

zavod doživljavaju u 64,57%, kao korisnu aktivnost za zavod u 15,05%, a kao korisnu aktivnost za sebe u 9,95%, a samo 10,43% osuđenika smatra da od rada u zavodu niko nema koristi. Ako se ovi rezultati povežu sa činjenicom da oko 43% osuđenika pre dolaska u zavod nije bilo radno angažovano i da, po pravili, nemaju izgrađene radne navike i pravilan odnos prema radu, možemo zaključiti da osuđena lica u otvorenim zavodima rad prihvataju i prema njemu imaju pozitivan stav. Prihvatanjem radnog angažovanja osuđena lica prihvataju i jedan od vidova tretmana koji je u funkciji korekcije njihovog ponašanja i resocijalizacije, kao osnovnog cilja.

Tabela 2.
Osuđenička ocena rada u zavodu

Doživljavanje rada u zavodu	N	%
Kao korisnu aktivnost za zavod	62	15,05
Kao korisnu aktivnost za osuđenika	41	9,95
Kao korisnu aktivnost i za zavod i za osuđ.	266	64,57
Osuđenik od rada nema nikakve koristi	28	6,78
Od ovakvog rada niko nema koristi	15	3,65
UKUPNO	412	100,00

g) Organizacija slobodnih aktivnosti osuđenika

Slobodno vreme je jedan od bitnih faktora u prevaspitanju osuđenih lica. Ova oblast aktivnosti osuđenih lica, od velikog je značaja za njihovo moralno, umno, fizičko i estetsko vaspitanje, odnosno za njihovo prevaspitanje (Jašović, 2000) očuvanje i razvijanje pozitivnih vrednosti. Sociolozi i pedagozi, koji se bave problematikom slobodnog vremena, svaki sa svog aspekta, u terminološkom određenju ove kategorije imaju različite pristupe i termine, mada se svi oni odnose na isti pojam ili njegove pojedine aspekte. Najčešće su u upotrebi termini dokolica, slobodno vreme i rekreacija, ali se, bez obzira na razlike, u svim slučajevima korišćenja jednog ili drugog, problemima slobodnog vremena pridaje prvorazredni značaj u sociološkom i pedagoško-andragoškom smislu (Nikolić, 1994). U literaturi srećemo različite klasifikacije sadržaja i aktivnosti slobodnog vremena, u zavisnost od polaznih kriterija. Tako postoji kasifikacija slobodnog

vremena: (a) prema vrstama samih aktivnosti i sadržaja; (b) prema tome kako se upražnjavaju-individualno ili grupno; (v) prema mestu gde se provodi slobodno vreme; (g) prema nivou aktivnosti-pasivna dokolica ili aktivna; (d) prema tome da li određeni sadržaji pretežno angažuju čovekove intelektualne i duhovne snage ili fizičke.

U zavodima za izvršenje krivičnih sankcija se pitanju organizacije i korišćenju slobodnog vremena pridaje posebna pažnja, kao značajnom faktoru prevaspitanja. Sadržajno i dobro organizovano osuđeničko slobodno vreme i aktivnosti smanjuju razne osuđeničke tenzije, razvijaju određene sposobnosti i navike i pozitivno utiču na mentalno zdravlje osuđenika.

Oblici slobodnih aktivnosti i razonode mogu biti različiti i najčešće se ispoljavaju preko upražnjavanja sportskih aktivnosti, čitanja knjiga i štampe, slušanja radija, gledanja televizije, bioskopa, pozorišnih predstava, izdavanja sopstvenog lista, učestvovanje u radu različitih sekcija (likovnih, muzičkih i sl.).

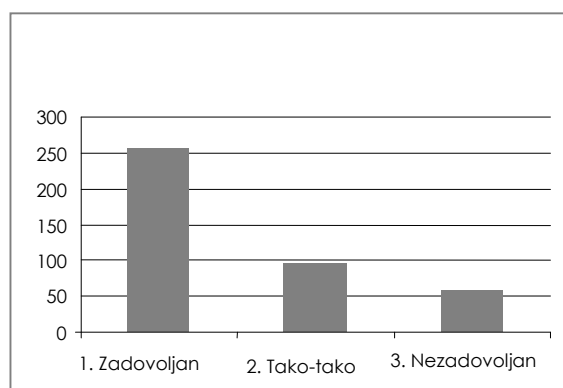
Slobodno vreme i slobodne aktivnosti osuđenika u otvorenim kazneno-popravnim zavodima, takođe, imaju veoma značajno mesto u ostvarivanju procesa prevaspitanja. Otvoreni zavodi, po svom karakteru, daju znatno veće mogućnosti za organizacijom slobodnog vremena osuđenih, kako unutar zavoda a posebno van zavodskog prostora. Slobodno vreme, kao faktor prevaspitanja, u otvorenim zavodima karakteriše veći stepen permisivnosti osuđenika, slobodniji izbor i neuporedivo češći kontakt sa vanzavodskom sredinom. Takav vid organizovanja slobodnih aktivnosti, u visokom stepenu, omogućava osuđenima približavanje uslovima života na slobodi, odnosno reintegraciji u životnu sredinu.

U našim otvorenim kazneno-popravnim zavodima organizaciji slobodnog vremena osuđenika se posvećuje posebna pažnja. Osuđeničko slobodno vreme se osmišljava preko sportskih aktivnosti, kulturno-zabavnih sadržaja i informativnih glasila.

Vaspitne službe u svim zavodima su zadužene za organizaciju, usmeravanje i vođenje slobodnog vremena osuđenih, i to najčešće rade vaspitači-specijalni pedagozi ili specijalizovani kadar za tu oblast.

U ispitivane otvorene zavode postoji dovoljno sportskih terena na kojima se organizuju sportske manifestacije, kako na nivou zavoda, tako i sa lokalnim stanovništvom. Zavodi u zimskom periodu koriste unutrašnji prostor za stoni tenis i druge sportske aktivnosti. Takođe, neki od zavoda organizuju filmske prestave, pozorišne prestave, muzičke priredbe i sl. U tim aktivnostima najviše je organizaciono osposobljen zavod u Padinskoj Skeli. Posebnu aktivnost je razvio zavod u Somboru koji od 1996. tradicionalno organizuje "Likovnu koloniju" na svom salašu koja okuplja veliki broj akademskih slikara iz cele zemlje i koja ima i širi kulturni značaj od regiona. Zavod u Padinskoj Skeli izdaje osuđenički list na čijem stvaranju radi desetak osuđenika, koji na najprihvatljiviji način ispoljavaju svoju kreativnost. Svi zavodi imaju biblioteke (ima 5 biblioteka) sa po nekoliko hiljada naslova koje su dostupne osuđenim licima. U svim prostorijama za dnevni boravak postoje televizori, radio aparati, dnevna štampa i druga sredstva za zabavu i razonodu (šah, ne ljuti se čovece i sl). Uprave zavoda organizuju i zajedničke priredbe i sportske susrete sa lokalnim organizacijama i stanovništvom. Jednom rečju, slobodne aktivnosti su na zavidnom nivou organizovane, mada je potrebno te aktivnosti sadržajno osmišljavati i to posebno sa lokalnom zajednicom.

Grafikon 2.
Zadovoljstvo osuđenika

Ispitujući zadovoljstvo osuđenika organizacijom i sadržajem slobodnih aktivnosti utvrdili smo da je na nivou ispitivanog uzorka 62,14% osuđenika zadovoljno načinom organizacije i sadržajem slobodnih aktivnosti, a 14,32% osuđenika je ispoljilo nezadovoljstvo. Ambivalentan stav ispoljilo je 23,54% osuđenika. Analizirajući nivo zadovoljstva na nivou pojedinih zavoda, rezultati pokazuju da su osuđenici u Padinskoj Skeli najzadovoljniji, a u Somboru najmanje zadovoljni. Tako dobijeni rezultat za zavod u Somboru su, u prvi mah, predstavljali iznenađenje. Međutim, objašnjenje takvog rezultata, može se tumačiti i činjenicom da osuđena lica u ovom zavodu najviše su radno angažovana i da za osuđeničku dokolicu ostaje manje vremena.

d) Nagrađivanje i kažnjavanje osuđenika

Nagrađivanje i kažnjavanje su jedan od faktora koji pozitivno utiču na osuđenike u procesu korekcije njihovog ponašanja. Oni čine poseban mehanizam kojim se osuđenici, za dobro ponašanje i aktivno učešće u realizaciji tretmana, nagrađuju, stimulišu u obliku davanja povlastica, proširenja određenih prava, davanja odsustva, omogućavanje češćih i slobodnijih kontakata sa porodicom, slobodnije kretanja, pre vremena otpuštanje i slično. Prema osuđenicima koji stvaraju probleme u ponašanju i ne pokazuju dovoljnu aktivnost u realizaciji tretmana, preduzimaju se mere kažnjavanja i uskraćivanja povlastica. Ove mere imaju smisla ako odgovaraju cilju prevaspitanja i rehabilitaciji osuđenika i ako ih podstiču na aktivan doprinos svom prevaspitanju.

U našem penitencijarnom sistemu nagrađivanju i kažnjavanju se pridaje značajno mesto u procesu prevaspitanja osuđenih lica. Nagrađivanjem se iskazuje priznanje da je osuđenik postigao uspeh u radu i ponašanju, što kod osuđenika izaziva zadovoljstvo i samopouzdanje koje se reflektuje u jačanju i razvijanju osećanja odgovornosti i podsticanju na pozitivno ponašanje u zavodu. Na taj način sistem nagrađivanja ispoljava prevaspitnu funkciju. Nasuprot nagrađivanju, kažnjavanje ima za cilj da spreči kršenje normativnog reda u ustanovi, da omogući normalno funkcionisanje zavoda i da omogući uspešno sprovođenje

tretmanskim aktivnosti. Nagrađivanje, odnosno pogodnosti, u otvorenim kazneno popravnim zavodima,⁴ je koncipirano tako da vrednuje i nagrađuje većinu pozitivnih aktivnosti osuđenika u procesu realizacije tretmanskim aktivnosti. Iz tih razloga u Pravilniku o kućnom redu kazneno-popravnih zavoda otvorenog tipa definisane su tri kategorije sa po dve podkategorije u svakoj kategoriji, ukupno šest grupacija. U ove kategorije i podkategorije osuđenici se razvrstavaju u toku izdržavanja kazne zatvora. Svaka kategorija je definisana određenim kriterijumima po kojima se osuđenici klasifikuju, a pripadnost određenoj kategoriji automatski omogućava korišćenje pripadajućih pogodnosti. Najpovoljnija je kategorija A (sa podkategorijama A1 i A2), nešto manje pogodnosti daje pripadnost kategoriji B (sa podkategorijama B1).

U tabeli 3. dat je pregled vrsta pogodnosti i njihova učestalost korišćenja od strane osuđenika pojedinih kategorija. Za nagrađivanje osuđenika u otvorenim zavodima karakteristično je to da je utvrđen mehanizam korišćenja pogodnosti po automatizmu za veći broj pogodnosti. Samo jedan manji broj pogodnosti daje upravnik zavoda, na predlog stručnih službi zavoda. Naime, raspoređivanjem osuđenika u neku od kategorija podrazumeva korišćenje pogodnosti koje pripadaju toj kategoriji, bez naknadnih odluka uprave zavoda. Vaspitna služba samo vodi evidenciju i prati rokove sticanja prava na korišćenje pogodnosti. Za jedan broj pogodnosti kao što su: nagradno odsustvo, vanredno odsustvo i korišćenje godišnjeg odmora van zavoda, odluku donosi upravnik zavoda.

⁴ Pogodnosti su definisane u članu 104 ZIKS-a i u članovima od 54-62 Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda otvorenog tipa.

a) Članom 104, ZIKS-a propisane su sledeće pogodnosti: (1) prošireno pravo na prijem paketa; (2) prošireno pravo na prijem poseta; (3) prijem poseta bez nadzora u prostorijama za posete; (4) prijem poseta u posebnim prostorijama, bez prisustva ostalih osuđenika; (5) prijem poseta izvan zavoda; (6) pogodniji smeštaj; (7) slobodan izlazak u grad; (8) posetu porodici i srodnicima o vikendu i praznicima; (9) nagradno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; (10) vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana; i (11) korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda.

b) Pravilnikom o kućnom redu otvorenih zavoda, utvrđen je obim i i B2), a najmanje pogodnosti donosi razvrstavanje u kategoriju V (sa podkategorijama V1 i V2 učestalost korišćenja navedenih pogodnosti, u zavisnosti od kategorije u kojoj je osuđenik razvrstan.

Tabela 3.
 Učestalost pogodnosti u pojedinim kategorijama

POGODNOSTI	POGODNOSTI					
	A		B		V	
	A1	A2	B1	B2	V1	V2
Prošireno pravo na prijem paketa	+	+	+	+	+	-
Prošireno pravo na prijem poseta	+	+	+	+	+	-
Prijem poseta bez nadz. u prost. za posete	+	+	+	+	+	-
Prijem pos. u poseb. prost. bez pris. ost. osuđ.	+2 x mes.	+2 x mes.	+1x mes.	+1x mes.	+1x u mes.	-
Prijem poseta izvan zavoda	posle izdržavanja 1/5 kazne		posle izdržavanja 1/4 kazne		po odluci upravnika	
	+2xmes.	+1xmes.	+1xmes.	+1xmes.		
Pogodniji smeštaj	ne primenjuje se					
Slobodan izlazak u grad	8č 2 x mes.	8č x mes.	8č 1 x mes.	6č 1 x mes.	6č u 2 x mes.	-
Poseta porodice i srod. o vikende i praznike	2 x mes.	1 x mes.	1 x u 1/2mes.	1 x u 2mes.	po odluci upravnika	2 x mes.
Nagr. odsustvo iz zav. do sed. dana tok. god.	po odluci upravnika					
Vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana	po odluci upravnika					
Korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda	po odluci upravnika					

U tabeli 4. i 5. dat je pregled dodeljenih pogodnosti, zloupotreba pogodnosti i izvršenih bekstava po godinama, za period 1977-2002. godina, iz koje se vidi učestalost korišćenja pogodnosti, kao i njihova zloupotreba od strane osuđenika.

Tabela 4.
 Pregled dodeljenih pogodnosti, zloupotreba pogodnosti

Godina	Ukupno primijeno osuđenika	Dodeljene pogodnosti					broj pogodnosti po osuđenju	zloupotreba pogodnosti	%
		ukupno	redovne	%	vanredne	%			
1997	1748	2381	1809	75,97	572	24,03	1,36	18	0,76
1998	1665	3442	2325	67,55	1117	32,45	2,07	29	0,84
1999	2369	6159	4128	67,02	2031	32,98	2,60	36	0,58
2000	1581	5574	3017	54,13	2557	45,87	3,53	32	0,57
2001	1846	5799	3273	56,44	2526	43,56	3,14	57	0,98
2002	1519	6792	4098	60,345	2694	39,66	4,47	41	0,60
Σ	10728	30147	18650	65,81	11497	38,14	17,71	213	0,71

Tabela 5.
 Pregled izvršenih bekstava

Godina	Ukupno primijeno osuđenika	Izvršena bekstva			
		klasična	%	udaljenja	%
1997	1748	1	0,41	19	0,80
1998	1665	4	0,12	14	0,41
1999	2369	4	0,06	26	0,42
2000	1581	6	0,11	21	0,38
2001	1846	13	0,22	20	0,34
2002	1519	8	0,12	25	0,37
Σ	10728	36	0,12	125	0,41

Analizirajući rezultate iz tabele 4. i 5. možemo zaključiti sledeće:

a) da je dodela pogodnosti od 1997. do 2002. god, iz godine u godinu rasla, tako da je 1997 god. jedan osuđenik u proseku koristio 1, 36 pogodnosti, a 2002. god, 47 pogodnosti, što ukazuje da je prelaskom zavoda iz poluotvorenog u otvoreni status pratio i znatno liberalniji kriteriji u nagrađivanju;

b) prelaskom zavoda u otvoreni status menja se i odnos između dodele redovnih i vanrednih pogodnosti osuđenim licima. Prelaskom u status otvorenih zavoda povećano je dodeljivanje vanrednih pogodnosti, što ukazuje da su osuđena lica stekla poverenje kod uprave zavoda. Vanredno nagrađuje u većem stepenu stimuliše osuđenika na prihvatanje zadatah oblika ponašanja u toku izdržavanja kazne.

v) zloupotreba pogodnosti, kao i bekstva, su zanemarljiva i kreću se ispod 1% od ukupno dodeljenih pogodnosti. Interesantan podatak je i nepostojanje razlike u zloupotrebama pogodnosti između perioda kada su zavodi imali status poluotvorenog tipa. Ti rezultati predstavljaju, donekle, iznenađenje, jer smo očekivali da će u uslovima otvorenog režima biti manje zloupotreba poverenja u odnosno na prethodni period. No, objašnjenje nije tako teško pronaći. U ovim zavodima je i pre prerastanja u otvorene zavode izgrađena atmosfera poverenja i zloupotrebe pogodnosti su bile zanemarjuće. Drugi razlog, dobijenim rezultatima, leži u činjenici da nije ništa menjano u selekciji osuđenika i koncepciji rada zavoda.

U ovom radu istraživali smo i disciplinsko kažnjavanje osuđenika i primenu sredstava prinude⁵ kao varijable.

⁵ ZIKS-om je definisan disciplinski prestup i sredstva prinude, pa tako u čl. 116 se kaže da osuđeni može biti disciplinski kažnjen zbog povrede pravila ponašanja utvrđenih ovim zakonom i aktom o kućnim redom zavoda. U čl. 117 u disciplinske kazne spadaju: ukor, oduzimanje dodeljenih pogodnosti i upućivanje u samicu, a u članu 137. u sredstva prinude spadaju: izdvajanje, izdvajanje i vezivanje, fizička sila, gumena palica, hemijska sredstva, smrkovi sa vodom i vatreno oružje.

Tabela 6.
 Pregled disciplinskih kazni

Disciplinske kazne							Broj disciplinskih kazni po osuđeniku
ukupno	ukor	%	oduzimanje dodeljene pogodnosti	%	samica	%	
221	63	28,51	72	32,58	86	34,86	0,12
218	58	26,60	84	38,54	76	34,86	0,13
172	55	31,98	47	27,33	70	40,69	0,07
163	42	25,77	40	24,54	81	49,69	0,10
299	109	36,45	94	31,44	96	32,11	0,16
304	101	33,22	108	35,53	95	31,25	0,20
1377	428	31,08	445	32,31	504	36,61	

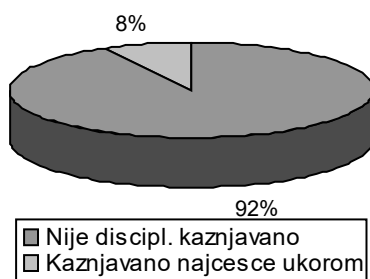
Tabela 7.
 Primena sredstava prinude

	Ukupno primljeno osuđenika	Sredstva prinude		
		ukupno	opravdana	neopravdana
1997	1748	5	+	
1998	1665	6	+	
1999	2369	2	+	
2000	1581	6	+	
2001	1846	7	+	
2002	1519	12	+	
Σ	10728	38	+	

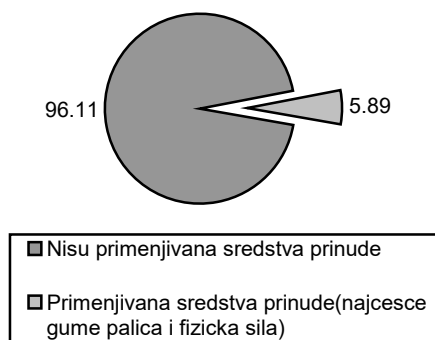
Tabela 6. i 7. ukazuju da se prema osuđennicima otvorenih zavoda disciplinske kazne i sredstva prinude, kao indikatori represivnosti, primenjuju u okvirima donje granice. Naime, sve tri vrste disciplinskih mera su podjednako zastupljene, sa neznatnim odstupanjima u pojedinim vremenskim periodima. Tako imamo da je u 1997. godini, po jednom osuđeniku izrečeno 0,12 disciplinskih kazni, 99 i 2000. god. to je iznosilo 0,07 i 0,10, a 2001. i 2002. god. se neznatno povećalo, i iznosilo je 0,16 i 0,20 kazni po jednom osuđeniku. U prvim godinama funkcionisanja otvorenih zavoda (1999. i 2000. god.) uprave su, najverovatnije, bile tolerantnije i manje su izricale disciplinske kazne, a kasnije učestalost kažnjavanja je počela da raste.

Primena sredstava prinude je izražen u promilima i sve upotrebe su bile opravdane, po oceni upravnika zavoda. Interesantni su rezultati dobijeni upoređivanjem disciplinskog kažnjavanja osuđenika i primena sredstava prinude u šestogodišnjem periodu. U tom periodu zavodi su imali različit status, 1997. i 1998. godine imali su status poluotvorenih zavoda, a 1999. na dalje, status otvoreni zavoda. Rezultati pokazuju da nema značajnih razlike u učestalosti primene ovih mera u odnosu na status zavoda.

Grafikon 3.
Disciplinsko kažnjavanje osuđenika

Grafikon 4.
Primena sredstava prema osuđenicima

Podaci pokazuju da 92,24% osuđenika nije disciplinski kažnjavano, a samo je njih 7,76% kažnjavano nekom od kazni, i to najčešće ukorom. Na osnovu istog ispitivanja 96, 11% osuđenika je izjavilo da prema njima nisu primenjivana sredstva prinude, a 5,89% se izjasnilo da je prema njima primenjeno neko od sredstava prinude, najčešće gumena palica i fizička sila.

Sagledavajući korišćenje pogodnosti, kao vid nagrađivanja i kažnjavanja u otvorenim kazneno-popravnim zavodima, možemo zaključiti da se nagrađivanje koristi u visokom stepenu i u svim, zakonom propisanim vidovima. Kao rezultat tako široko korišćenih pogodnosti, osuđena lica u neznatnim slučajevima zloupotrebljavaju ukazana poverenja, a samim tim i nema posebnih razloga za primenom disciplinskih mera.

e) Stavovi osuđenika o tretmanu i osoblju zavoda

Rezultati istraživanja vidova tretmana, koji se primenjuju u otvorenim zavodima, ukazuju da se u radu sa osuđenima koriste klasični vidovi tretmana primereni karakteristikama osuđenika i karakteru kazneno-popravnih zavoda. Za ostvarivanje planiranog tretmana, neophodna je povoljna atmosfera u zavodu, koja će omogućiti učesnicima u tretmanu da uspostave optimalne interpersonalne odnose, odnose poverenja i razumevanja. Poznata je činjenica da u svim kazneno-popravnim zavodima postoje suprotnosti između formalne zavodske organizacije i osuđeničke zajednice, suprotnost između vaspitne službe i službe za obezbeđenje, suprotnosti unutar osuđeničkog kolektiva i sl. Za ostvarivanje uspešne resocijalizacije osuđenih delinkvenata potrebno je usaglasiti većinu faktora koji utiču, neposredno ili posredno, na resocijalizaciju. Jedan od najznačajnijih faktora za određivanje atmosfere u kazneno-popravnom zavodu su odnosi između osoblja zavoda i osuđenih (Buđanović, 1998).

Izučavajući tretman u otvorenim zavodima, izučavali smo i raspoloženje i mišljenje osuđenika prema tretmanu, kao i njihovo mišljenje i stav prema osoblju zavoda, kao bitnih elemenata koji utiču na prihvatanje tretmana i stvaranje pozitivne atmosfere za ostvarivanje cilja i svrhe izrečene sankcije.

Osuđenici su, na trodimenzionalnoj skali procene, ocenjivali neke elemente tretmana koji se prema njima primenjuju u uslovima otvorenog zavoda. Ti elementi su: ostvarene pogodnosti, radno angažovanje u

zavodu, pružanje pomoći u rešavanju porodičnih problema, slobodne aktivnosti i puštanje na uslovni otpust.

Tabela 8.
 Zadovoljstvo osuđenika tretmanom

Elementi tretmana	Zadovoljan		Tako-tako		Nezadovoljan	
	N	%	N	%	N	%
Ostvarene pogodnosti	309	75,00	84	20,39	19	4,61
Radno angažovanje	274	66,50	86	20,87	52	12,63
Pružanje pomoći u reš. porod. problema	215	52,18	109	26,46	88	21,36
Slobodne aktivnosti	256	62,18	97	23,54	59	14,32
Uslovni otpust	150	36,41	93	22,57	169	41,02

Iz navedene tabele zapaža se da su, osuđenici u četiri od pet elemenata tretmana zadovoljni tretmanom. Ako se saberu svi odgovori za sve vrste tretmana koji su ispitivani i izračunaju procenti, dobija se prosečni iznos od 58,45% zadovoljnih osuđenika tretmanom, 22,77% osuđenika ispoljava ambivalentan stav, a 18,78% osuđenika je nezadovoljno tretmanom. Posmatranjem prva tri elementa tretmana, bez uslovnog otpusta, prosečno zadovoljstvo tretmanom je znatno izraženije i iznosi oko 64%.

Analiziranje pojedinačnih elemenata tretmana, uočava se da su osuđenici otvorenih zavoda najzadovoljniji ostvarenim pogodnostima (75%), zatim radnim angažovanjem u zavodu (66, 50%), slobodnim aktivnosti (62,18%) i pružanjem pomoći u rešavanju porodičnih problema (52,18%). Najmanje zadovoljstvo osuđenici ispoljavaju prema uslovnom otpustu (36, 41%) koji u prevaspitnom procesu predstavlja značajno motivaciono sredstvo koje neposredno ili posredno utiče i na sve druge vidove tretmana.

Interesantno je upoređivanje ovih rezultata sa rezultatima dobijenih na uzorku od 704 osuđenika koji su kaznu izdržavali u kazneno-popravnom zavodu zatvorenog tipa u Lepoglavi. Osuđenici zavoda u Lepoglavi su samo u 33,62% slučajeva izrazili zadovoljstvo ostvarenim pogodnostima, u 33,46% slobodnim aktivnostima a samo u 27,72% izrazili su zadovoljstvo pružanjem pomoći uprave u rešavanju porodičnih problema. Ambivalentnost osuđenika u Lepoglavi je približna ambiva-

lentnosti osuđenika tretmanom u otvorenim zavodima, ali je stepen zadovoljstva osuđenika u otvorenim zavodima približno duplirana.

Ispitujući nivo zadovoljstva osuđenika osobljem koje radi u otvorenim zavodima, osuđennicima smo ponudili izjašnjenje o vaspitačima, stražarima, instruktorima, zdravstvenom osoblju, kao i o ostalom osoblju. U tabeli 9. prikazani su rezultati istraživanja.

Tabela 9.
Distribucija zadovoljstva osuđenika osobljem zavoda

Osoblje zavoda	Zadovoljan		Tako-tako		Nezadovoljan	
	N	%	N	%	N	%
Vaspitači	351	85,19	47	11,41	14	3,40
Straža	343	83,25	50	12,14	19	4,61
Instruktori	357	86,65	40	9,71	15	3,64
Zdravstveno osob.	317	76,94	71	17,23	24	5,83
Ostalo osoblje	311	75,49	84	20,39	17	4,12

Na trostepenoj skali (zadovoljan, tako-tako i nezadovoljan) osuđenici su ocenjivali stepen zadovoljstva radom i ponašanjem vaspitača, straže, instruktora, zdravstvenog osoblja, kao i ostalim osobljem u zavodu.

Dobijeni rezultati pokazuju veoma visok stepen zadovoljstva osuđenika osobljem otvorenih zavoda, koje u proseku iznosi 81,50%. Neutralan stav je ispoljilo 14,18% osuđenika a nezadovoljno osobljem ispoljilo je samo 4,32% osuđenika. Ako posmatramo nivo zadovoljstva osuđenika pojedinim kategorijama zaposlenih, rezultati su sledeći: osuđenici su najzadovoljniji instruktorima (86,65%), zatim vaspitačima (85,19%), stražom (83,25%), zdravstvenim radnicima (76,94%) i "ostalim" (75,49%).

Ispoljeno nezadovoljstvo osuđenika se kretalo u rasponu od, 40%, prema vaspitačima, do 5,83%, ispoljenog prema zdravstvenom osoblju.

Ovi rezultati ukazuju da osoblje otvorenih kazneno-popravnih zavoda uživa visok stepen poverenja među osuđennicima i da osuđenici cene njihov rad i profesionalno ponašanje. Dobijeni podaci pokazuju da su interpersonalni odnosi između osoblja i osuđenika sasvim dobri i da predstavljaju pozitivan preduslov za ostvarivanje tretmana i procesa resocijalizacije. Posebno je značajan rezultat koji pokazuje visok nivo

ispoljenog zadovoljstva osuđenika prema vaspitačima, kao glavnim arhitektima atmosfere u zavodu i koordinatorima svih vaspitnih aktivnosti. Takođe, osuđenici su izrazili visoko zadovoljstvo stražom, što ukazuje da su odnosi između osuđenika i straže u otvorenim zavodima bitno drugačiji i tolerantniji u odnosu na zavode zatvorenog tipa. Osuđenici su najzadovoljniji instruktorima, što ukazuje da radno angažovanje i stručno osposobljavanje osuđenika u otvorenim zavodima ima veoma važnu ulogu u prevaspitanju osuđenika.

Upoređujući nivo zadovoljstva osuđenika osobljem otvorenih zavoda i zadovoljstvom osuđenika iz kazneno-popravnih zavoda u Lepoglavi (1987) osobljem, uočavamo da je znatno niže zadovoljstvo osuđenika osobljem u zatvorenim zavodima. Tako su osuđenici u Lepoglavi u 62,00% zadovoljni stražom, u 60,21% instruktorima, u 48,05% vaspitačima, 46,11% zdravstvenim radnicima i sl. Procenat nezadovoljstva se kreće od 16,80% (straža) do 32,84 (zdravstveni radnici). Primetno je da su osuđenici u 29,89% nezadovoljni vaspitačima.

Očito da su osuđenici otvorenih zavoda znatno zadovoljni osobljem, za razliku od osuđenika u zatvorenim zavodima. Dobijene razlike su logične i očekivane, s obzirom na karakter zavoda.

Na osnovu analize podataka dobijeni ispitivanjem nivoa zadovoljstva osuđenika u otvorenim zavodima, možemo zaključiti da osuđena lica ispoljavaju vrlo visoko zadovoljstvo prema tretmanu koji se u zavodu primenjuje, a posebno prema osoblju zavoda. Ovi rezultati pokazuju da je atmosfera i nivo poverenja između osoblja zavoda i osuđenika u otvorenim zavodima vrlo povoljna i odgovara karakteru ovih zavoda.

LITERATURA

- (1) BUĐANOVIĆ, M. i dr. (1998) Mišljenje osuđenih osoba o osoblju, tretmanu i uvjetima života i rada u kazneno-popravnom domu Lepoglava, *Penološke teme*, br. 3-4, Zagreb, str. 263-273.
- (2) ILIĆ, Z. (2000) *Resocijalizacija mladih prestupnika*, Beograd, str. 150-151.
- (3) MARTISON, R. (1974) New works, Questions and answers about prisons reform. *Public Interest*, str. 22-54.

- (4) MILUTINOVIĆ, M. (1977) *Penologija*, Savremena administracija, Beograd, str. 117-118.
- (5) RADOVANOVIĆ, D. (1988) *Svojstva osuđenika i zatvorski tretman*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 56-58.
- (6) STEVANOVIĆ, Z. (1993) Tretman osuđenih lica, *Aktuelni problemi suzbijanja kriminaliteta*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 174-177.
- (7) NIKOLIĆ, Z. (1994) *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja*, Beograd, str. 162-165.
- (8) JAŠOVIĆ, Ž. (2000) *Penološka andragogija*, Naučna knjiga, Beograd, str. 177-179.

EXPERIENCE IN APPLYING TREATMENTS IN OPEN PRISONS IN SERBIA

The apply of treatments in prisons represent one of many important themes of penologists in couple of last decades. Beside inchoate optimism about great reach of treatments in preventing criminality, in the 80is of a 20th century, the discussions about interpretation of the effects of treatments and their real range envolved. A great number of a repeaters amongst executants of a criminal act, over 60% represent a serious argument to the exponents, conduce that the treatments being applied in prisons today don't give expected results. In this research, on the example of 412 convicts, I have explored aspects that are being used in working with convicts which are doing their penalty in opened type of prisons. I have researched the contents of examination of personality and classification of convicts, the types and magnitude of pedagogic work, educational commitment, and the bulk of convenience. I have also examined the attitude of a convict towards the treatment and the staff (therapists) that are realizing the treatment.

KEY WORDS: opened type of prisons / treatment / examination of personality / classification of convicts / education and professional ability / convictional work / punishing and rewarding